

EĞİTİM REFORMLARININ FELSEFESİ

Prof. Dr. Mustafa Ergün*

İnsanlık tarihinde eğitim kurumlarının, sınıf ve dersane kavramının, ders programı ve ders kitabı gibi önemli eğitim yapılanmaları ortaçağlardaki toplumların ürünleri idi. Sanayileşme ile başlayan dönemde eğitim gerek atelye, laboratuvar, spor, müzik ve resim dersanelerine eğitim yapıları yönünden gerekse öğretim süresi, okul çeşitleri, ders programları, zorunlu eğitim ve mesleki eğitim gibi uygulamalarıyla alabildiğine değişmiş idi. Geçen yüzyıl başlarından itibaren “çağdaş” eğitimciler, eğitim sisteminin birçok yönünde reformlar yapılması için kitaplar ve makaleler yayınlıyorlardı. Ama bunlar bilgisayar ve internetin yayılmasına kadar pek uygulanma alanı bulamadılar.

Çağdaş eğitimcilerin sanayi devrimi ile oluşan eğitim sisteminde yapmak istedikleri reformların ana ilkeleri şunlar idi: eğitimde bireysel farklılıklara dikkat eden bir eğitim sistemi, insanın zihin-beden ve ruh bakımından bir bütün olarak eğitilmesi (iş ve sanat eğitimi), insanın eğitiminde dış ekonomik ve toplumsal baskıların saf dışı bırakılarak onun kendi kendisini özgürce geliştirmesine imkân sağlamak.

Bu reform taleplerini karşılamak için Avrupa ve Amerika’da bazı deneme okullarında ciddi çalışmalar yapıldı. Ancak bunların hiçbirisi tam başarıya ulaşamadı ve yaygınlaşamadı.

Ancak bilgisayarların sosyal ve ekonomik hayatın her alanına girmesi, internetin dünyadaki -neredeyse- tüm bilgisayarları birbirine bağlaması, bilginin dijital hale getirilmesi, iletilmesi ve işlenmesinin kolaylaşması eğitimde önümüze yeni ufuklar açtı. Eskilerin düşünsel olarak dile getirdikleri eğitim reformu istekleri şimdi bir zorunluluk olarak ortaya çıktı.

Son yıllarda ekonominin artan etkisi, uluslar arası ilişki ve kontrollerin sıklaşması sonucu eğitimde de global eğilimler arttı. Eskiden egemen olan, sadece dinî, ideolojik ve ulusal devletlerin istediği standart kişilikler ve bu kişilikleri yetiştirmeyi amaçlayan davranışçı (koşullanmacı) öğrenme teorileri önemini kaybediyor. Bunun yerine kişilerin kendi kapasitelerine, zeka ve yeteneklerine, özgür seçimlerine dayalı öğrenme hedeflerini seçmeleri ve istedikleri alanda (kapasitelerinin elverdiği ölçüde) uzmanlaşmaları yolu açılmaktadır.

Burada öğretmenlerin ve eğitim kurumlarının görevleri öğrenciye iyi bir öğrenme ortamı sağlamak, onu yönlendirmek yerine ona doğru olarak rehberlik etmek, destek vermektir. Hattâ yeni iş dünyasında bir kişinin yaşam boyunca 5-6 kez iş değiştirmek zorunda kalabileceği öngörülmektedir. Bu da, eğitimin okul hayatı ile sınırlı kalmaması ve kişilerin yaşamboyu öğrenmelerini zorunlu kılmaktadır. Burada da en önemli konu, öğrencilere öğrenmeyi öğreterek ona yaşamboyu destek sağlamaktır.

Yukarıdaki nedenlerden dolayı; okullarda ulusal temelli müfredat programları yerine daha esnek, ders kitaplarının olmadığı ve bol kaynakların sunulduğu yeni bir müfredat programı modeline geçmek gerekir. Burada da çocuklara en çok problem algılama, problem analizi, bu konuda doğru bilgilerin seçimi, öğrenilmesi ve problemin çözümünde kullanılması yolları öğretilmelidir. Bunlar sağlanırsa eğitimde özgürlük, bireysel farklılıklara özen

gösterme, kişinin kendini tam olarak gerçekleştirmesi ve başarılı, mutlu bir şekilde yaşaması sağlanmış olur.

Eğitimin amaçlarının net olarak belirlenmesi konusu

Gerek ortaçağda gerekse daha sonraki yüzyıllarda eğitim kurumlarını kontrol eden “egemen” güçler, kendi istedikleri insan tipini yetiştirmek için, amaçları başkaları tarafından kesin olarak belirlenmiş eğitim faaliyetleri düzenlemekte idiler. Burada eğitim çeşitli teknik, yöntem ve önlemlerle bir propaganda hattâ bazen bir beyin yıkama şekline gelmekte idi. Bu sistemden en başarılı şekilde çıkanlar toplumsal statüde en yüksek yerlerde tutuluyorlardı. Sisteme uymayanlar da cezalandırılıyordu. Eğitimin sosyal ve sanatsal yönü genellikle bu “istenilen insan”ı yetiştirirken, bilimsel ve teknik yönü bile toplumun, devletin ve ekonominin isteklerine göre ayarlanıyordu.

Bunun geçmiş zaman kipinde anlatıldığına bakmayın, durum bugün de genelde böyledir. Ortaçağda eğitim kurumları din denilen sosyal kurumun emrinde ve onun istediği şekilde insanlar yetiştirmekte idi. Daha sonraki dönemlerde ulus temelli devletler eğitim denilen bu çok etkili enstrümanı din kurumunun elinden almış ve kendi istediği gibi insanlar yetiştirmek için kullanmaktadır. Devlet eğitim kurumlarından memur, yönetici, güvenlik gibi alanlarda elemanlar istemekte ve okul sistemi bu isteklere cevap vermektedir. Ekonomi eğitim kurumlarından kendi özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre bir işgücü talep etmekte ve okullar bu isteği karşılamaktadır. Aileler ve diğer toplumsal kurumlar kendi kişilik özelliklerini, ülkülerini, korkularını, ümitlerini aynen taşıyan kişiler istemekte ve okullar bu reproduksiyonu yapmaktadırlar.

Bugün eğitimin amaçları öğrenciler ve hattâ öğretmenlerin iradesi dışında hazırlanmaktadır. Her ülke eğitimin genel ve özel amaçlarını ve ilkelerini belirlemiş, tüm eğitim sistemini buna göre düzenlemiştir. Her eğitim kademesi, her eğitim çeşidi ve sınıflar, yarıyıllık dönemler; buralara yerleştirilen dersler, derslerin içindeki üniteler, üniteler içinde belirlenen kısa kısa hedefler başarılı bir şekilde tamamlandığında istenilen nitelik ve becerilere sahip insanlar yetiştirilmektedir.

Peki amaçlar olmadan eğitim faaliyeti olabilir mi? Gerek çocuğun içinde yetiştiği toplumsal ve kültürel kalıplar (dil, inanç, aile ilişkileri, ahlâk, toplum kuralları vs) gerekse okullar vasıtasıyla çocuğa kazandırılan üst düzey toplumsal ve bilimsel kavramlar, ilkeler, bilgiler olmadan insan insan olabilir mi? Doğal ortamda büyüyen ve Rousseau’nun, Elen Key’in deyişiyle- hiç müdahale edilmeyen insan çağdaş dünyada ne yapabilir? Belki eğitim ve toplumsal reproduksiyon, yetişmekte olan insan üzerinde bazen çok sıkıcı, özgürlükleri kısıtlayıcı, insanın içindeki yaratıcı gücü öldürücü bir etki yapıyor olabilir. Ama toplum ve kültür özelliklerini kazanmadan büyüyen, eğitim kurumlarında sistematik bilimsel bilgileri almamış olan bir insanın yaratıcı gücünden söz etmek de mümkün değil gibi gözüküyor.

Mevcut eğitim sistemlerinin insanı çok fazla şekillendirici, üstelik başkalarının istedikleri yönde şekillendirici etkisini tartışırken; eğitimin bugüne kadar insan uygarlığının gelişmesinde ve yayılmasında, dolayısıyla bugünkü insanların daha sağlıklı, huzurlu ve insan gibi yaşamalarında önemli payı olduğu da hiçbir zaman gözardı edilmemelidir.

Eğitim programlarında ve uygulamalarında yapılan yenilikler

Yeni eğitim programlarının, eğitimde kullanılan yeni metot ve tekniklerin, yeni teknolojilerin eğitim başarısını arttırdığı söylenir, yazılır. Eğitimi sadece akademik başarıyı sağlayan bir âlet olarak gördüğümüzde bu doğru olabilir. Ama eskiden taktir ve hattâ yazdırma

yöntemiyle ders verilen, ders kitaplarında ünitelerin, şekil ve resimlerin olmadığı, sınıfta hiçbir teknolojinin kullanılmadığı zamanlarda başarısız ve kötü insanlar mı yetişiyordu? Buna kesinlikle hayır da diyebilirsiniz, eski eğitim sistemlerinde sadece zeki, yetenekli ve gayretli kişilerin okuması dolayısıyla bunların eğitimdeki hataları giderebilecek güçte olduklarını da söyleyebilirsiniz. Bugünkü eğitimin en önemli özelliklerinden biri, eğitilebilir geri zekâlılardan dahilere kadar herkesin bu sistem içinde yükselmeye çalışmasıdır. Eski eğitim ile yeni eğitim arasındaki en önemli farklardan biri, hedef kitlenin yani öğrencilerin yeni sistemde alabildiğine çeşitlenmesidir.

Eğitim programları ile yetişen kuşakların nitelikleri arasında ilişki var mıdır? İkinci Dünya Savaşı sonrasında Alman ve Japon eğitim sistemleri çok fazla idealist ve saldırgan insanlar yetiştirmekle itham edilmişler ve bu ülkelerin programları barışçı insan yetiştirecek şekilde değiştirilmeye çalışılmıştı. Osmanlının son döneminde yetiştirilen aşırı idealist kuşağın Türkiye Cumhuriyetini kurduğu ve radikal değişimleri yaptığı da unutulmamalıdır. Sanayileşme döneminde İngiltere ve kıt'a Avrupası ülkeleri başarılı insanlar yetiştirmişlerdir. Bu başarıyı ölçme kriterleri çok değişik olabilir veya insan başarısı salt okul başarısı ile de ölçülemez. Ama Amerika'nın kendini beğenmiş ve saldırgan insanlarına bakıldığında, bugünkü Amerika'nın başarılı insan yetiştirdiğinden söz edilemez. Dünyanın her tarafından beyin göçünün yapıldığı bu ülkenin başarısı, kendi eğitim sisteminden çok ithal insanlarına bağlı gibi görülmektedir.

Türk Eğitim Bakanlığı son zamanlarda çok cesur ve yenilikçi program arayışlarında bulunuyor. Bu program çalışmaları doğru yoldadır. Bugün Amerika'nın gücü, eskiden Osmanlının gücü çok kültürlü olmaları, farklı kültürlere saygı göstermeleri ve bu kültürlerin yetişmiş insanların yönetimde kullanmaları idi. (AB de çok kültürlü olduğu ve kültürlere saygı gösterdiği sürece güçlü olur; yoksa kültürleri herhangi bir temelde birleştirmeye ve eritmeye başladığında gücü zayıflayacaktır) Son yüzyıllarda insanlar, belli sistemler ve dar kültürler içinde yetiştirilmeye çalışılıyor. Eğitimin amaçları, okulların amaçları, derslerin amaçları; kişilerden beklenen zihinsel, davranışsal ve hattâ duygusal beceriler bile önceden belirlenip aynen gerçekleştirilmeye çalışılıyor. Eğitim başarısı, hedeflere ulaşma sayısı ve derecesi ile ölçülüyor. Sadece hedefleri sınıftaki öğrencilerin kapasitelerine ve özelliklerine göre ayarlama izni veriliyor.

Bu eğitimde insan özgürlüğünün alabildiğine kısıtlanması demektir. Yöneticiler özgür değildir, öğretmenler özgür değildir, kitaplar özgür değildir, öğrenciler hiç özgür değildir. Her şey birileri tarafından önceden belirlenmiştir ve sistem sadece uysal bir uygulayıcıdır.

Öğrenci merkezli eğitim uygulamalarının yapılması yüz yılı aşkın zamandan beri söylenmesine rağmen, bunun yaygın ve pratik bir uygulaması yapılamamıştır. Gene eğitimin merkezinde öğretmen ve ders kitabı ana belirleyici olarak durmaktadır. Madem ki öğretmenin ve ders programının eğitimdeki önemi azaltılamıyor, eğitimin düzeltilebilmesi için o zaman bu unsurların mükemmel hale getirilmesi gerekir. Öğretmen eğitiminde dil ve iletişim becerileri, konu alanı bilgisi, etkili gözlem ve uygulamalarla becerisinin artırılması gibi konularda hâlâ etkili bir eğitim yapılamamaktadır. Ders programları daha yaratıcı ve özgür düşünen insanlar yetiştirme yönünde değiştirilse bile, böyle bir programı uygulayacak öğretmenlere sahip olmayınca, eğitimdeki başarının eskisinden daha çok düşeceği ve bunun suçlusunun da yeni programlar olacağı unutulmamalıdır. Yeni programlarda ders kitaplarını kaldırmak mümkün olmadığına göre, kitap formatında ciddi değişiklikler yapmak gerekmektedir. Kitaplar bol miktarda ve değişik öğrenme stillerine hitap edebilecek malzemeler sunmalı ve bu ders kitapları sanal "kütüphaneler", belge, ses, görüntü depolama sistemleri ile desteklenmelidir. Eğitim sisteminde öğretmenin bir rehber gibi çalışması, konu

anlatarak ders anlatmasından çok daha zordur. Dolayısıyla yeni öğretmenlerin yetiştirilmesi, eğitim sisteminde yapılacak reformların temel şartıdır.

Gerek ülkeler arasındaki yarış gerekse sosyal yapıda daha saygın ve bol kazançlı bir meslek sahibi olmak amacıyla yapılan yarış, öğretim sistemini korkunç bir yarış haline getirmiştir. Bu, aileleri ve öğrencileri çok zorlamakta, ilköğretim yıllarından itibaren tüm öğrencileri stres altında bırakmaktadır. Yapılan seçme sınavları dolayısıyla öğretim bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişmenin önünde gitmektedir. Sınav stresinin en yüksek olduğu ülkelerden birisi de bizim ülkemizdir. Gerek bu sınav stresinin gerekse test tipi değerlendirmenin insan zihni, yaratıcı düşünce ve problem çözme üzerindeki yıkıcı etkileri de açıktır.

Eğitimde yönlendirme konusu

Eğitimde oryantasyon, yükseköğretimdeki çeşitlenme ve uzmanlaşma arttıkça önem kazanmış ve bugün de en çok tartışılan konulardan birisidir. Bazı eğitim sistemlerinde yönlendirme, herkese ortak bir temel eğitim verdikten sonra üniversitede, meslek yüksek okullarında okuyacakların seçimi ve geri kalanların temel eğitimlerini tamamlama şeklinde idi. Bu seçme ve yöneltme öğrencilerin yetenek ve zekâ özelliklerinden ziyade genel başarıya göre yapılıyor. Ailelerin çocuklara sağladıkları destek ve sosyal sınıfların aşırı etkilerinden dolayı, bu yönlendirmenin eğitimde şans ve fırsat eşitliğini oldukça bozduğu görülmektedir. Başka bir yönlendirme □bizdeki lise çeşitliliğine ve genel liselerdeki alan ayrımlarına uygun□ öğretime dayalı bir yönlendirme değildir. Kesintisiz zorunlu eğitim dolayısıyla lise başlangıcına çekilen bu yönlendirme ne kadar demokratik, öğrencilerin zekâ, yetenek ve isteklerine ne kadar uygundur ve başarılı mıdır?

Eğitimin nihai amacı insanlara bir meslek kazandırmaktır. Meslek, ilerdeki yıllarda insan şahsiyetinin en önemli unsurlarından biri haline gelmektedir. Yönlendirmelerin masum amacı, kişinin zekâ ve yeteneklerine en uygun meslekte yetişmesini sağlamaktır. Yönlendirme ne kadar ciddi yapılmakta ve bu amaç ne kadar gerçekleşmektedir? İnsanların hukuken özgür iradelerini kullanma yaşı gelmeden yapılan bu yönlendirmeler, eğitim hukukuna ne kadar uygundur?

Demokratik bir hayatın en önemli şartlarından biri, insanların ortak bir temel bilgi ve temel kavram birliğine sahip olmalarıdır. Dolayısıyla çağdaş demokrasilerde sistemin tüm vatandaşlarına ortak bir bilimsel bilginin verilmesi önemlidir. İlköğretim seviyesinde verilen ortak bilgi demokrasi için yeterli midir? Bu ortak bilginin lise son sınıfa kadar verilmesi; herkesin Matematik, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Fizik, Kimya, Biyoloji gibi çekirdek derslerde ortak bir temel bilgi almaları daha iyi olmaz mı? Zaten zorunlu öğretim 12 yıla çıkartılırsa, bu çekirdek program etrafında çok programlı lise uygulaması en iyi sistem gibi gözükmektedir.

Eğitimde ince yönlendirmenin üniversitenin ilk yılına kayması, liselerde tüm öğrencilere temel bilimlere dayalı ortak bir program uygulanması, kaliteli meslek eğitiminin üniversite ve hattâ yüksek lisans düzeyinde bir eğitime kayması ile lise düzeyindeki meslek eğitimini kademeli olarak azaltılması ve sadece yüksek öğrenim yapamayacak kişilere yönelik olması gerekmektedir. Bugünkü sistemde bile, meslek yüksek okullarında meslek liselerindeki eğitimin tekrar edilmesinden vazgeçilmesi ve bu kurumların lisansı kazanamayan genel lise mezunlarına bir meslek kazandırması için kullanılması daha yararlı olacaktır kanısındayım.